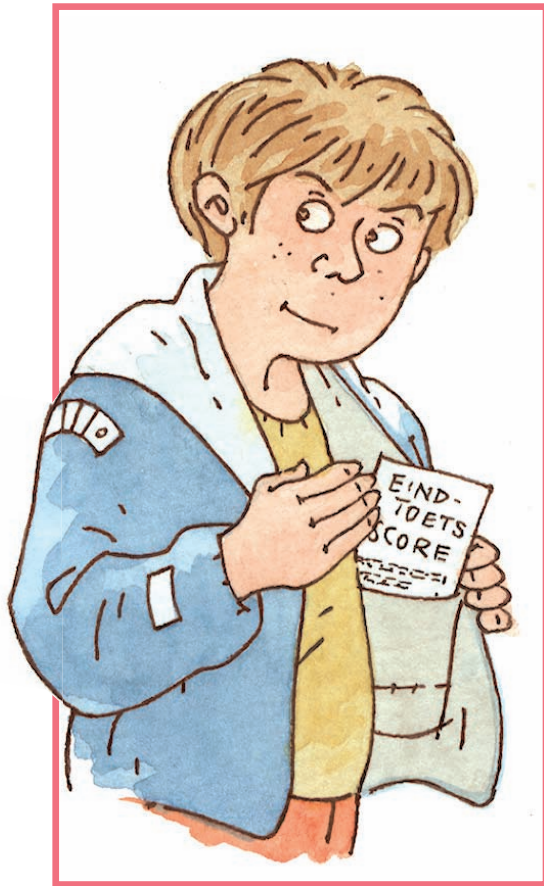

Verplichte eindtoets basisonderwijs: façade voor onmacht

Mart Visser

Scholen behoren tot de instellingen die het sterkst in de kritische belangstelling staan: van ouders en leerlingen, vervolgonderwijs, inspectie, ministerie, pers en wie al niet. Bruikbare informatie over hun werk, waaronder gegevens over resultaten, speelt daarbij een onmisbare rol. Een nuancering is nodig.

De ideeën over een verplichting voor alle basisscholen een eindtoets af te nemen zijn gemakzuchtig. Zij passen in een benadering waarmee men denkt op simpele wijze het onderwijs te kunnen 'sturen op resultaten'. Met een verplichte eindtoets komen de benodigde handzame gegevens over de kwaliteit van basisscholen beschikbaar, is de gedachte.

Deze benadering vormt voor veel beleidsmakers en onderwijsdeskundigen een geschenk uit de hemel. Zij kunnen zo weer jaren voort, achter een façade om hun desinteresse, dédain en onmacht ten opzichte van het basisonderwijs te verbergen. Desinteresse voor die saaie praktijk waarin het vaak aankomt op improvisatie- en incasservermogen en geduld. Dédain voor de onderwijsgegenden, die slecht opgeleide mensen vastgeroest in routine en verworven rechten. Onmacht om iets bij te dragen aan de oplossing van de problemen in de praktijk, waar ze zo verontrust en verontwaardigd over kunnen zijn.

Het onderwijs wordt hier natuurlijk niet beter van en het is het onderwijs aan leerlingen die extra zorg behoeven dat de negatieve effecten het sterkst ondervindt. Met zo'n benadering tast men de waarde van een eindtoets aan, holt men de inhoud van het werk en de positie van de leerkracht uit. Dat is nergens voor nodig, want er bestaan alternatieven waarmee men een beeld van de kwaliteit kan vormen die recht doen aan de sleutelrol van scholen voor goed onderwijs.

NUTTIG BIJ VERSTANDIG GEBRUIK

Een eindtoets basisonderwijs, waarvan die van het Cito de bekendste is, vormt een nuttig instrument ter ondersteuning van de schoolkeuze voor het voortgezet onderwijs. De term schoolkeuze is overigens misleidend, want leerlingen en ouders kiezen niet veel. Het advies van de basisschool en het toelatingsbeleid van de scholen voor voortgezet onderwijs bepalen in hoofdzaak naar welk type voortgezet onderwijs een leerling gaat. Leerlingen en ouders kunnen alleen kiezen tussen scholen die het type voortgezet onderwijs geven waarvoor de leerling toelaatbaar wordt geacht, en ook die vrijheid is door het overheidsstreven naar fusies beperkt.

Het is voor basisscholen niet altijd eenvoudig een passend advies te geven of voor scholen voor voortgezet onderwijs om een besluit te nemen over de toelating van een leerling. Verstandig gebruik van een eindtoets biedt steun en kan verkeerde beoordelingen van leerkrachten en scholen corrigeren. Uit onderzoek blijkt echter dat advisering en toelating op basis van alleen de resultaten op een eind-

toets over het geheel genomen minder goed uitpakt dan wanneer men het oordeel van leerkrachten als uitgangspunt neemt.* Dat uitgangspunt dwingt scholen ook om hun oordeel goed te onderbouwen en dat vormt een stimulans voor de professionaliteit van leerkrachten.

Bij gebruik van een eindtoets bij de schoolkeuze is de nodige voorzichtigheid geboden. Een te grote druk op de afname van de toets leidt op sluipe wijze tot vertekening van de resultaten. Toetstraining is een voorbeeld, maar ook allerlei goed bedoelde hints en steuntjes bij de afname dragen daar aan bij. In Amsterdam leidde dat enige jaren geleden tot twijfel aan de waarde van de Cito-score van leerlingen. Op langere termijn ondergraaft het de taakopvatting en positie van basisschoolleerkrachten. Als je oordeel er toch niet meer toe doet, kun je je maar beter tot de scores beperken.

NEGATIEVE EFFECTEN

Het gebruik van eindtoetsresultaten voor de beoordeling van de kwaliteit van het onderwijs op een school kan ruwweg op twee manieren: intern door het team van de school en extern door anderen. Als de basisschool de resultaten voor eigen gebruik beoordeelt, heeft dat een gunstig effect. Bereiken we de resultaten die je mag verwachten, ook gezien de accenten die we leggen? Maken we een goede inschatting van het niveau van onze leerlingen? Dat soort beoordelingen blijven vrij globaal, maar in combinatie met andere informatie kunnen ze de school houvast bieden.

Anders ligt het bij gebruik van de resultaten voor een beoordeling door de 'buitenwereld': inspectie, bovenschoolsmanagement, overkoepelend bestuur, ouders en anderen. Het maakt daarbij uit of men zonder meer kijkt naar het niveau van de resultaten of naar wat de 'school toevoegt'. Voor dat laatste moet men corrigeren voor factoren die de school niet in de hand heeft, maar die het niveau van de resultaten op de eindtoets sterk beïnvloeden. Dat levert volgens voorstanders een maat op voor de kwaliteit van het onderwijs op een school. De belangrijkste van de factoren waarvoor men moet corrigeren is de leerlingpopulatie van een school. Hoe beter je echter daarvoor corrigeert, hoe minder betekenis de resulterende gegevens overhouden en velen vragen zich af wat die betekenis eigenlijk nog is. In ieder geval wijzen die gegevens niet de weg naar maatregelen ter verbetering als die nodig lijken. Deze toepassing van eindtoetsresultaten ondergraaft in de praktijk hun waarde sterk en leidt tot negatieve effecten op het onderwijs. Scholen staan vrijwel machteloos tegenover het grote gewicht dat beleidsmakers, deskundigen en media aan dat soort gegevens hechten, de hype die er met een zekere regelmaat omheen ontstaat. Daarom kunnen zij maar beter zorgen dat de resultaten op de eindtoets voldoende zijn. De hogere resultaten op de eindtoets die dan optreden, zijn echter voor een flink deel schijn, door al genoemde toetstraining en andere factoren. Een deel van de verhoging van de eindtoetsresultaten zal mogelijk een 'echte verbetering' inhouden van de vaardigheden op lezen, taal en rekenen, de schoolvakken waarop een eindtoets is gericht. Maar die verbetering berust vaak op een verschuiving in het onderwijsprogramma ten nadele van andere activiteiten zoals creatieve vaardigheden en het

werken aan de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen. Zeker voor leerlingen die lage resultaten behalen en extra zorg behoeven, kan daarbij snel een kritische grens overschreden worden. Scholen voor voortgezet onderwijs waar leerlingen met leerachterstanden in meerderheid naar toe gaan, ervaren als grootste problemen bij leerlingen het gebrek aan motivatie, weinig zelfvertrouwen, desinteresse, geen plezier in school en gedragsproblemen. Liever dat het op die aspecten goed gaat dan wat hogere leerresultaten, als die al mogelijk zouden zijn. Dan kunnen de scholen voor voortgezet onderwijs op termijn veel meer met die leerlingen bereiken en dat kan wel eens de belangrijkste remedie tegen schooluitval vormen.

Advisering en toelating op basis van een eindtoets pakt veelal minder goed uit dan wanneer men het oordeel van de leerkracht als uitgangspunt neemt.

LEERACHERSTANDEN

Basisscholen laten de leerlingen met grote leerachterstanden dikwijls niet meedoen aan de Cito-eindtoets. En gelijk hebben ze. Die leerlingen worden van overheidswege al onderworpen aan een test- en toetscircus waarvan je tenen krom gaan staan. Er bestaat de verplichting 'leerachterstanden' te bepalen op een manier waarvan al meer dan vijftig jaar bekend is dat deze niet deugt. De zogenaamde didactische leeftijdsequivalenten, die men verplicht is te hanteren, vormen slechts een zeer ruwe indicatie van de vorderingen van leerlingen: veel te onbetrouwbaar voor het bepalen van leerachterstanden waarop men

(Advertentie)

Octaaf

p.c. academie voor schoolmanagement

Octaaf verzorgt erkende opleidingen voor leidinggevenden en toekomstige leidinggevenden in het primair onderwijs.

Van teamlid naar teamleider?!

Volg onze schoolleidersopleiding voor leerkrachten.

Meer informatie?

Kijk op www.octaaf.org, bel naar (038) 469 94 81 of mail naar octaaf@windesheim.nl

belangrijke beslissingen baseert. Het is ook een principiële belangrijke vraag in hoeverre een begrip als leerachterstand strookt met 'adaptief onderwijs', 'onderwijs op maat'. Moeten leerlingen niet hun eigen ontwikkelingslijn kunnen volgen?

De IQ-score op een intelligentietest krijgt een rol toebedeeld die berust op een waan, o.a. omdat men geen rekening houdt met verschillen in uitkomsten op verschillende tests. Op de simpelste manier, en alleen op de simpelste manier, moet men nagaan of er bij een leerling sprake is van een sociaal emotionele problematiek. De gegevens die dat oplevert, gaan langs een commissie die met al of niet zetten van een stempel bepaalt of er extra geld beschikbaar komt. Gelukkig kan men met een tactische keuze van toetsen en testen de uitkomsten beïnvloeden; bij de juiste cijfertjes stempelt de commissie wel. Zo bevordert de overheid in het land met de hoogste dichtheid aan psychologen en pedagogen de verloederding van het gebruik van testen en toetsen. Inmiddels maakt dat gebruik deel uit van de problematiek in het onderwijs.

Deelname van deze leerlingen aan een van de bestaande eindtoetsen heeft voor hen zelf geen zin en vormt regelmatig een vervelende ervaring. Bij hun schoolkeuze speelt het resultaat op de eindtoets geen rol. Voor de basisscholen is het jammer dat er geen eindtoets bestaat waaraan deze leerlingen op zinvolle wijze kunnen deelnemen. Het zou de informatiewaarde van de toets voor scholen vergroten.

Een sluitend recept voor goed onderwijs op een school bestaat niet.

ouders

Ouders zouden gebruik maken bij het kiezen van een school van de informatie over de kwaliteit die met een verplichte eindtoets beschikbaar komt, luidt een argument. Dat is maar zeer ten dele waar en de vraag is of dat op een gelukkige manier gebeurt. Een groot deel van de ouders maakt om verschillende redenen weinig of geen gebruik van dit soort informatie: neemt er geen kennis van, weten niet wat ze ermee aan moeten, vinden andere aspecten belangrijker of zien de grote betrekkelijkheid ervan in. Ouders zijn meer geïnteresseerd in de vraag of hun kind zich op een school goed op zijn of haar plaats zal voelen en in het niveau van de resultaten zonder meer, zonder correcties.

Een kleine categorie ouders heeft een houding tegenover school die je kunt omschrijven als 'Wij vragen, u draait'. Die houding manifesteert zich vooral vanaf groep 7, het voorlaatste jaar van de basisschool, als twijfels rijzen over het type voortgezet onderwijs waarnaar de leerling kan doorstromen. Die ouders zullen graag gebruik maken van een interpretatie van de gemiddelde eindtoetsresultaten om de school onder druk te zetten. Een kleine categorie die naar verhouding veel aandacht kan opeisen.

Het onderwijs in Nederland is gelukkig zo slecht nog niet. Het is momenteel zelfs beter dan vijftig jaar geleden, dankzij bijvoorbeeld de extra aandacht die scholen kunnen geven aan leerlingen met problemen. Daarbij gaat het niet alleen om leermoeilijkheden, maar ook om sociale en emotionele problematiek. Maatschappelijk gezien zijn die laatste zelfs belangrijker.

beoordeling van de schoolkwaliteit

Als je mensen aanspreekt op de kwaliteit van hun werk, dan moet je hen ervan kunnen overtuigen dat dat op een faire en zinvolle manier gebeurt. En dat zij iets kunnen met de kritiek of de adviezen die eruit voortvloeien. Alleen al het gegeven dat onderwijsgevend in grote getale niet in bovengenoemde benadering geloven, vormt een sterk argument tegen invoering ervan. Nu lijkt dat laatste al jaren geen argument voor beleidsmakers, maar mede daardoor roept invoering strategisch gedrag op en werkt zij demotiverend.

Een sluitend recept dat goed onderwijs op een school garandeert

bestaat niet. Wel zijn kenmerken bekend die bijdragen aan goed, effectief onderwijs en de inspectie 'inspecteert' de scholen daarop. Als een school aan die kenmerken voldoet, kun je zeggen dat zij goed onderwijs geeft, waarbij je moet accepteren dat de ene school andere accenten legt dan een andere. Dan kunnen de resultaten nog wel tegenvallen, maar dat ligt dan aan iets in de *black box* die het onderwijs voor een deel blijft. In ieder geval kan men niet zeggen dat er sprake is van verwijtbare fouten op scholen die de kenmerken van goed onderwijs bezitten, maar toch tegenvallende resultaten behalen.

Er is al voorgesteld dat de eindtoetscore het eigendom is en blijft van de individuele leerling. De basisschool en de school voor voortgezet onderwijs mogen er gebruik van maken. Het instituut dat een eindtoets maakt, levert gegevens waarmee scholen een leidraad hebben voor de interpretatie van de scores van leerlingen en de scoreverdeling van scholen. Schoolresultaten mag men niet publiceren, maar scholen moeten wel zelf aangeven of zij de behaalde resultaten voldoende vinden. De inspectie geeft na inzage van de resultaten een oordeel of zij het met de interpretatie van de school eens is of niet. Scholen die geen eindtoets afnemen, moeten op andere wijze aangeven of zij het resultaat van hun onderwijs voldoende vinden. Dat kan bijvoorbeeld met behulp van gegevens uit hun leerlingvolgsysteem of over het 'succes' van hun leerlingen in het voortgezet onderwijs. De advisering voor doorstroom van leerlingen in het voortgezet onderwijs moeten sowieso een belangrijker plaats krijgen in de beoordeling van een basisschool. Als leerlingen in het eerste of tweede leerjaar van het voortgezet onderwijs afstromen, doubleren of een grote sprong omhoog maken, vinden scholen dat meestal een teken van een onjuiste advisering door de basisschool. De schoolloopbaan in de eerste jaren van het voortgezet onderwijs hangt naast de in het basisonderwijs behaalde leerresultaten ook af van leerlingkenmerken zoals motivatie en zelfvertrouwen waaraan de basisschool vooral bij zorgleerlingen aandacht moet schenken. Dat werpt een beter licht op de kwaliteit van een basisschool dan eindtoetsresultaten, die te veel de aandacht trekken omdat het zulke handzame, harde objectieve gegevens lijken te zijn.

meer mogelijkheden voor scholen

Scholen moeten zelf meer mogelijkheden krijgen om leerlingen en ouders te helpen. Veel van de goed bedoelde instellingen rond de school hebben voor ouders en leerlingen vaak drempels, zeker als zij verbaal minder vaardig zijn. Voor leerlingen is het essentieel dat ze op school blijven komen en zich daar goed ontwikkelen. De maatregelen die daarvoor nodig zijn vragen kennis van de specifieke omstandigheden en mogelijkheden. Veel adviezen van externe deskundigen zijn te algemeen en kunnen scholen ook zelf wel bedenken, waar het op aan komt zijn mogelijkheden om ze uit voeren. Nu belemmeren scharen externe deskundigen scholen in hun werk door de waan van de dag die ze willen doorvoeren: regel- en papieroverlast. Een sterk accent op 'sturing op resultaten', wat

met een verplichte eindtoets onherroepelijk gebeurt, zie de ervaringen in Amsterdam, schaadt de kwaliteit van het onderwijs. Het onderwijsprogramma raakt ingeperkt, de manier van lesgeven eenzijdig gericht op reproductie, het zelfvertrouwen en zelfbeeld van minder sterke leerlingen aangetast. Er bestaat al lang veel onderzoek dat dat duidelijk maakt.

De schoolloopbaan in de eerste jaren van het voortgezet onderwijs hangt ook af van de motivatie en het zelfvertrouwen van de leerling.

Gelukkig bestaan er alternatieven voor het realiseren van kwaliteit in het onderwijs. Te denken valt aan leerlingvolgsystemen die meer dan alleen maar toetsresultaten omvatten, leerlingbesprekingen, interne begeleiding en collegiale consultatie, portfolio's e.d. Dat zijn uiteraard ook geen wondermiddelen en zij vergen een blijvende inzet en zijn ook niet immuun voor misbruik. Maar met die instrumenten krijgt de school middelen, en de verantwoordelijkheid, goed onderwijs vorm te geven. Zo ontstaat er een directe relatie met de onderwijspraktijk en is een evenwichtige beoordeling van de kwaliteit van een school mogelijk. Dat vergt grote investeringen in de deskundigheid en taakopbouw van leerkrachten, de organisatie van scholen. Maar de idee, die stiekem achter sturing op resultaten zit, dat krachtige onderwijsbeleidsmakers met toetsresultaten in de hand snel en voor weinig geld het onderwijsniveau kunnen verbeteren door 'druk op de scholen te zetten, is de afgelopen periode wederom een misvatting gebleken.

De auteur werkt als psycholoog op een school voor Praktijkonderwijs. In 2003 promoveerde hij op het gebruik van de Cito-eindtoets in Amsterdam.

NOOT

* J.H. Uiterwijk (1994) *De bruikbaarheid van de eindtoets Basisonderwijs voor allochtone leerlingen*. Arnhem, Cito. Academisch proefschrift.

Ook de Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling (DMO) van de Gemeente Amsterdam beschikt over gegevens waaruit blijkt dat advisering en toelating op basis van alleen de resultaten op een eindtoets minder goed uitpakken. Brief van de besturen van basisscholen als reactie op de persberichten in het voorjaar van 2007 over te lage advisering van allochtone leerlingen.

Discussieer mee!

Wilt u meediscussiëren over dit onderwerp?
Ga naar www.jsw-online.nl en geef uw mening over de eindtoets